

NA DE CATASTROFE

Enkele notities bij de zwarte dood van *Collateral damage*

1.

In 1962 begon het Amerikaanse leger in Vietnam met de massale vernietiging van bossen en landbouwareaal. De militairen wilden zo snel mogelijk schuilplaatsen van de vijandelijke Vietcongstrijders blootleggen en de oogsten vernietigen om de lokale sympathisanten van het Nationale Bevrijdingsfront uit te hongeren. De daarop volgende tien jaar werd naar schatting 72 miljoen liter herbiciden over Zuid-Vietnam uitgestrooid, waarvan 46 miljoen liter van het fameuze 'Agent Orange', een kleurloos bestrijdingsmiddel dat werd vernoemd naar de oranje strepen op de vaten waarin het werd getransporteerd. Behalve 'Agent Orange' werden ook miljoenen liters Agent Blue, Agent White, Agent Purple en Agent Pink gebruikt.

Het gebruik van deze herbicides had catastrofale gevolgen. Vijf miljoen mensen in twintigduizend dorpen werden getroffen. Tijdens de zogeheten 'Ranch Hand'-operatie besproeide het Amerikaanse leger niet minder dan 25000 vierkante kilometer. Rijstvelden en bossen werden vernietigd. In de provincie Quang Tri werden heuvels volledig kaalgesproeid. Boven de deur van de piloten die de raids uitvoerden, hing een bordje met hun devies: 'Only you can prevent forests'.

Maar Agent Orange bleek niet alleen desastreus voor de plantengroei. Het middel, dat dodelijke dioxine bevatte, leidde bij miljoenen mensen tot afwijkingen, misvormingen en dodelijke ziekten. Het zorgde ook voor tienduizenden miskramen en meer dan een half miljoen kinderen met allerlei afwijkingen en misvormingen, zowel bij de lokale bevolking als bij de vrouwen van Amerikaanse militairen die eraan werden blootgesteld. Er werden kinderen geboren zonder ogen, zonder ledematen, met hersenafwijkingen, spina bifida, mentale achterstand enzovoort.

Hoewel de Amerikanen geregeld beweerden dat ze ten allen prijze burgerslachtoffers probeerden te vermijden, stuurden ze op andere tijdstippen berichten de wereld in dat de bevolking het Nationale Bevrijdingsfront steunde, zodat het leger uit welbegrepen eigenbelang wel moest ingrijpen. De honderdduizenden burgerslachtoffers, aldus het Amerikaanse leger, waren *collateral damage*, secundaire verliezen, omdat het leger niet de bedoeling had ze te doden, maar gewoon probeerde de Vietnamese bevolking met alle middelen te overtuigen om de Amerikaans gezinde Zuid-Vietnamese minderheidsregering te accepteren. Of, zoals voormalig CNN-journalist Peter Arnett ten tijde van de Vietnam-oorlog zei: 'It was necessary to destroy the village in order to save it'.

Collaterale schade is dus toevallige schade aan niet-militaire eigendommen ten gevolge van militaire operaties. De term wordt vooral gebruikt als een excuus. In zekere zin is het een eufemisme waarmee militairen de dood van burgers bij een gewapend optreden proberen te minimaliseren door er een bureaucratische, ambtelijke term voor te verzinnen, als ging het om een schadeclaim bij een verzekering. 'Secundaire, bijkomstige, toevallige' schade is namelijk de schade die iemand oploopt bij een militaire actie die een (volgens de agressor) hoger doel nastreefde. Wanneer burgers of hun eigendommen worden getroffen, gaat het niet om een oorlogsmisdaad indien deze schade niet kon worden voorzien of indien de schade onvermijdelijk was en van ondergeschikt belang bleek bij het belang van het militaire doel dat werd aangevallen. Ook voor Timothy McVeigh, die in zijn eenmans-operatie tegen de Amerikaanse overheid het regeringsgebouw in Oklahoma opblies, waren de negentien kinderen die bij zijn aanslag omkwamen 'collateral damage'.

De term kreeg vooral bekendheid in 1991, ten tijde van de Eerste Irak-oorlog. Zo was de schade aan het milieu door het in brand steken van de olievelden in de Golfoorlog een vorm van *collateral*. Het spreekt echter vanzelf dat er in elke oorlog sprake is van 'secundaire schade'. Wie de logica van een aantal historici volgt, zou de 25.000 tot 35.000 burgerslachtoffers van het bombardement op Dresden 'Collateral Damage' kunnen noemen. "I believe it is wrong to describe strategic bombing as a 'war crime'," schreef historicus Max Hastings bijvoorbeeld, "for this might be held to suggest some moral equivalence with the deeds of the Nazis".

2.

Maar 'collateral damage' hoeft niet beperkt te blijven tot militaire operaties. Ook de systematische exploitatie van de aarde voor economische doeleinden kan 'secundaire schade' veroorzaken: hele valleien die onder water worden gezet voor de bouw van waterkrachtcentrales (denk maar aan de dam op de Yangtse-rivier), verwoestijning, afname van de biodiversiteit, aardverschuivingen door houtkap, enz. Eigenlijk is elke ecologische

schade door menselijk handelen dat ingegeven is door economische belangen een vorm van 'collateral damage'. Nu landen als India en China een grote economische ontwikkeling doormaken, neem de secundaire schade alleen maar toe. In India bijvoorbeeld heeft de inplanting van een Hyundai-fabriek in de buurt van Madras voor een enorm drinkwatertekort in de wijde omgeving gezorgd. De fabriek is een enorme slokop van elektriciteit, land en water. Sinds de fabriek zijn deuren opende, heeft de lokale bevolking nog nauwelijks water om te drinken, te koken of een bad te nemen. In de gloeiende hitte van het Indische subcontinent is dit watertekort voor velen levensbedreigend. In de droge, hete zomer van 2004 liep het aantal doden ten gevolge van watertekort in de regio in de duizenden. *Collateral* is de schade die wij oplopen door alle organisaties die met cynische machtswellust hun financiële belangen en hun eigenbelang najagen.

3.

De secundaire schade die aan het milieu wordt toegebracht door rampen met olietankers duikt in de schilderijen van Bruno Van Dijck op als zwarte olie die aanspoelt in het beeld. Het is een zwart dat de wereld onherkenbaar vervormt en overdekt. Voor olieboeren is aardolie misschien zwart goud, maar aangespoeld op stranden en gletsjers is het de zwarte dood. Een amorphe brij die voor levende wezens het einde betekent. Het zwart is een dood die het beeld verandert en bijna tot pure materie herleidt. Hier en daar zijn in Van Dijcks beelden nog sporen van de aarde terug te vinden (stranden, ijsblokken, een aangespoelde vis), maar het zwart, de drek heeft zijn weg gezocht en gevonden.

Als 'collateral damage' in het schilderen opduikt, is het grote gebaar wellicht te pathetisch. Kleinere formaten, subtiele accenten waarin de teloorgang van de representatie een equivalent is van de teloorgang van de natuur zijn veel efficiënter. Je wordt niet overweldigd door luidruchtig protest of een grote geste, nee, Bruno Van Dijcks schilderkunstige behandeling van het thema is veeleer een bescheiden vorm van rouwarbeid, een vorm van contemplatie in teken, kleur en materie die op haar beurt te denken geeft.

De wereld van 'Collateral Damage' (de tentoonstelling) is een wereld na de catastrofe. Er heeft een ramp plaatsgevonden, maar we hebben het niet gemerkt, zijn het alweer vergeten of weigeren het te zien. Wat kan een schilder anders dan ons een postkaart te sturen uit het rampgebied. Minimale tekens als restanten van de wereld in een melancholiek handschrift. Telkens een memento mori, een bedachtzaam geschilderde rouwhandeling, vergezeld van een eenvoudige aanduiding van plaats en jaartal. Muxia, 2002. Costa da Morte. *Greetings from a damaged world. Wish you were here.*

Het landschap bij Bruno Van Dijck is een sarcofaag geworden. Zelf noemt hij het een 'schrijn', een daad van eerbied tegenover wat geschonden werd. En of het nu de Bering gletsjer is, de Torey Canyon of het geschonden Vlaamse landschap, telkens is het een landschap als een klein drama, een verontrust, angstig beeld dat het decor van een nachtmerrie vormt. We weten dat er een einde komt aan de menselijke activiteit, vroeg of laat. Maar ten laatste over 4,5 miljard jaar. Dan is het afgelopen. 'Na de dood van de zon,' schrijft Lyotard, 'zal er geen denken meer zijn dat kan weten dat dit de dood was. Oorlogen, conflicten, politieke spanningen, veranderingen in de publieke opinie, filosofische debatten en zelfs de hartstochten zijn reeds gestorven als (...) het zoekende denken samen met de zon moet doodgaan. Over 4,5 miljard jaar zijn uw fenomenologie en utopische politiek gestorven en is er niemand om de doods-klok te luiden of te horen.'

Zover is het nog niet. We hebben nog jaren van onbetaalbare, onbeschrijflijke 'collateral damage' voor de boeg. Tot de aarde, met of zonder ons goeddenken, haar rechten claimt en de kortzichtige, achterlijke diersoort die de mens is, wegvaagt als een voetspoor in het zand. Tot die tijd hebben we af en toe een kunstenaar die ons van die toekomstige gebeurtenis een kleine memento mori voorhoudt. Als de rest die rest als alles gezegd is.

Dirk van Bastelaere